

СТАРОВІРИ СЕЛА РОСІЙСЬКІ ПИЛИПИ ЧУДНІВСЬКОГО РАЙОНУ ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ (ДЕЯКІ АРХІВНІ ЗНАХІДКИ)

Сінельніков І.Г.

Київський національний університет культури і мистецтв

Стаття присвячена студіюванню середовища старовірів Чуднівського краю. Село Російські Пилипи сьогодні – це анклав, де свою стару віру зберігає лише близько 100 його мешканців, релігійна община має стійку тенденцію до згасання. Знаходження документів з їх історії було та залишатиметься актуальним для наукових досліджень в контексті загальної історії нашої держави, а також дослідження історії окремих її регіонів, і зокрема – Житомирщини.

Ключові слова: старовіри, Житомирщина, Чуднівський район, Російські Пилипи.

Постановка проблеми. На землях Житомирщини, зокрема, в Чуднівському районі, здавна існував конгломерат етнічних культур, створений різними національними громадами. Історико-статистичні дані свідчать про те, що найбільшими національними громадами Житомирщини були українці, поляки, росіяни, євреї та німці. У російській національній меншині яскраво виділялася і виокремлювалася згуртована група старообрядців (старовірів).

Поліетнічна Україна стала Батьківщиною для росіян-старовірів, що зуміли протягом тривалого історичного часу зберегти свої традиції, побут, культуру. Старообрядництво бере витоки з так званого розколу російської православної церкви, формальним приводом до якого була церковна реформа середини XVII століття. Масове заселення старовірів на українських землях припало на середину XVIII ст. і продовжувалось до початку XIX ст. Росіяни – старовіри заселяли різні регіони України: Поділля, Полісся, Бессарабію. Як правило, селились компактними дисперсними групами, створюючи окремі села в тому чи іншому районі. Траплялися випадки, що мешкали вони поруч в одному селі з українцями, білорусами, але окремою вулицею.

Ховаючись від релігійних реформ Никона, певна частина росіян старовірів осіла на Житомирщині, заснувавши тут свої села. Вони ретельно зберігали духовну культуру своїх предків, виховуючи нові покоління на традиційних ідеях, канонах. Протягом століть зберігали свої пісні, танці. Завдяки їм і в наш час побутують певні залишки старовини, що привертають увагу сучасних фольклористів, істориків, релігієзнавців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні старообрядництво, як невід'ємна частина українського суспільства, є одним із популярних напрямків досліджень релігієзнавчо-філософсько-етнокультурного характеру. Опису деяких аспектів історії життя і культури старовірів присвятили свої праці В. Лазунов, Г. Мокрицький, Н. Бабічев, які піднімали питання релігійної неоднорідності краю. В останні роки до цих прізвищ додалися ґрунтовні історико-релігієзнавчі праці С. Таранця, В. Мишкова та ін.

Виділення раніше невирішених частин проблеми. Питання історії та сьогодення фольклорної системи, побутової і обрядової культури старовірів одного із невеликих анклавів житомирського старообрядництва, а саме села Російські Пилипи Чуднівського району, піднімалися у наших по-

передніх теоретичних роботах, а також у практичній діяльності, як, наприклад, спроби реконструкції Великодньої старообрядницької служби у місцевій часовні й відтворення в природних умовах весняних обрядових пилипівських росіян-старовірів, здійснені фольклорним ансамблем «Крالیця» Київського національного університету культури і мистецтв у 2009 і 2010-му рр.

Формулювання мети дослідження. Додамо деякі деталі, винайдені нами у Бердичівському районному й Житомирському обласному архівах. Ця група нових джерел набуває особливої актуальності внаслідок нечисленності друкованих праць з питань історії і традиційної культури українських старообрядців.

Виклад основного матеріалу. Винайдені документи яскраво демонструють особливості менталітету, культури, побуту й звичаїв старовірів села Російські Пилипи, усі мешканці якого належали до безпоповської течії старообрядництва, так званого «поморського пилипівського толку», звідси самоназви мешканців села – «пилипони», «філіповці». Відмінності від поповської течії полягали у тому, що безпоповці заперечували православну церковну ієрархію, відмовилися від священників (звідси й назва), замінивши їх виборними наставниками. Всіх, хто жив за межами безпоповських общин, вважали «мирськими», приналежними до «миру Антихриста». Звідси – повна довіра виборному наставнику, повага й пошана від усіх мешканців села.

Винайдені нами в архівах документи датуються 1920-ми рр., коли відбувалися активні процеси післяжовтневої перебудови суспільства. В той час усі священники повинні були пройти анкетування й перевірку в «певних» (назвемо так) організаціях. В цьому контексті цікаво проаналізувати анкету священнослужителя Пилипівської старообрядницької общини Микити Гурійовича Колеснікова (Архів м. Бердичева, Фонд Р-407, опис 1, справа 638, с. 82–84, реєстраційна картка № 24, мова оригіналу – російська). Наводимо її повністю із збереженням особливостей орфографії і пунктуації:

**Регистрационная карточка № 24
Служителей религиозных культов
Чудновского р-на,
31 августа 1925 года.**

*Священнослужитель Пилиповской Старообрядческой общины, член Богоявленской церкви.
Колесничков Никита Гурьев, 1862 г. рождения.*

1) Место рождения – с. Пилипы, Чудновского р-на.

- 2) Национальность – старообрядец.
- 3) Религиозное верование – старообрядец.
- 4) Какие обязанности выполняет в общине в наст. момент – благословенного отца, уставник.
- 5) Время и место духовных посвящений – 1922 г., 6 декабря, местным уставщиком Флором в с. Пилипах.
- 6) На каком языке совершает богослужение – на славянском.
- 7) К какому церковному течению себя причисляет – Украинской старообрядческой христовой церкви.
- 8) Размер получаемого месячного вознаграждения от общины – добровольные пожертвования общины.
- 9) Чем занимается помимо религиозной деятельности – хлебороб.
- 10) Какой церковный орган признаёт и подчиняется – Пилиповской старообрядческой общине.
- 11) Взгляд на отделение церкви от государства – правильный.

Проаналізуємо цей, на нашу думку, надзвичайно цікавий документ. Тут і свідчення того, що старовіри не відділяли віру від національності (саме віра була головною ознакою визначення національності), що зумовлювало багато особливостей ментальності старовірів. Також є підтвердження приналежності сільської общини саме до безпоповського толку, адже Микита Гурійович сам називає себе «благословенным отцом, уставником» і свідчить про те що в сан його посвящав місцевий уставник Флор. Бачимо, що у мирському житті священнослужитель був, як і усі мешканці села, «хлебороб», і що головним органом самоврядування в селі була община, яка одночасно була й головним церковним органом. Цікавим є визначення мови, на який ведуться служби у часові – «слов'янська», можливо, так уставник визначив церковнослов'янську мову, що вживалася під час служби. Неможливо також не помітити філософського ставлення селян до життя загалом і навколишніх змін у суспільстві зокрема, а також глибокого розуміння наслідків відповіді на питання № 11 і вибір цієї напівгумористичної і начебто серйозної відповіді.

Ще одне свідчення контролю з боку органів радянської влади над старовірами с. Російські Пилипи у 1920-х рр. знаходимо у Фонді Р-407, опис 1, дело 212, с. 1: «Договора о передаче религиозным общинам богослужбных зданий по Бердичевскому р-ну. Списки членов и описи имущества религиозных общин района» (мова оригіналу – російська, підкреслення – *наші*, документ датовано 12 квітня 1924 р.):

Договор

Мы нижеподписавшиеся граждане села Пилипов Трояновского р-на, имеющие в нём своё местожительство и принадлежащие по своему вероисповеданию к Пилиповской старообрядческой (безпоповской) церкви заключили настоящий договор с Трояновским районным исполнительным комитетом Совета Рабочих Крестянских Красноармейских депутатов в том, что сего числа 24 марта 1924 г. приняли от него в бесспорное пользование находящееся в с. Пилипах Трояновского р-на Пилиповское старообрядче-

ское (безпоповское) богослужбное здание и предметы культа, в нём находящиеся...

Мы... обязуемся беречь переданное нам... государственное достояние и пользоваться им и предоставлять его в пользование своих единоверцев соответственно его назначению...

...обязуемся в принятых нами по договору богослужбных помещениях не допускать:

Политсобраний враждебного Сов. власти направления;

Раздачи, продажи и хранения книг, брошюр, листовок..., направленных против Сов. власти и её отдельных представителей;

Произнесения проповедей и речей, враждебных Сов. власти...;

Набатных тревог для созыва населения в целях возбуждения его против Сов. власти, нарушающие нормальное хоз. строительство Совреспублики и вообще относительно пользования колокольнями мы обязуемся подчиняться всем распоряжениям местного Исполнительского комитета Совета рабочих, крестьянских и красноармейских депутатов...

Мы обязуемся на свои средства производить оплату всех текущих расходов принятого по договору богослужбного здания и находящихся в нём предметов ...

Подписали: Фёдоров Усачёв; Роман Борисов; Иван Фёдоров; Куприан Синельников; Самсон Смирнов; Иван Синельников; Степан Васильев; Давид Полторакин; Василий Силуков; Семён Громов; Федот Фёдоров; Степан Борисов; Егор Фёдоров; Поликарп Суликов; Зиновий Лопатин; Зиновий Синельников; Кондрат Никифорович Косов; Пётр Петрович Борисов

За неграмотных: Спиридон Федоров; Пиман Николаев Смирнов, по их личной просьбе расписался Борисов.

Отже, взяв під список усіх священнослужителів і проконтролювавши усі общини засобами таких, як ми навели, договорів, тогочасна влада намагалася тотально контролювати усе релігійне і мирське життя старовірів, забезпечивши себе від різного роду неприємних дисциплінарних «несподіванок» серед населення Житомирщини.

Але, старообрядницьке середовище було не таким простим, як це здавалося на перший погляд. Старовіри підкорилися владі і увійшли у 1920-х рр. разом із кількома навколишніми селами у склад колгоспу. Як болісно відбувався цей процес, демонструє наступний документ із Державного архіву м. Житомира: справа Р-2567, опис 1, дело 77, с. 1, «Список населенных пунктов Пятківської волості», мова оригіналу – російська, надписів на документі – російська і українська. Звичайний аркуш паперу, що від часу вже пожовтів, списаний вздовж і поперек проханнями і резолюціями, надзвичайно яскраво демонструє особливості тогочасних стосунків старовірів із оточуючими їх українцями – селянами. Наводимо текст прохання старовірів із збереженням особливостей орфографії, підкреслення *наші*:

Начато 25.06.1921 г.

Окончено 20.12. 1921 г.

Пятковский волысполком.

Граждан села Пилипов старообрядческой части общины

Прошение от 24.07.1921 года

В виду того что всё время совместнаго нашего самоуправления с Украинской частью нашего села, происходит постоянныя споры и недоразумения, и также и того, что все накладываемые на с. Пилипы повинности, в большей части Украинская часть села сваливает на нас, а если приходится до раздела земли и проч. то Украинская часть забирает себе, а нам даёт ничего, а потому просим Пятковский Волисполком организовать в нашей части села самостоятельный Совет и Комнезам, в виду того, что Старообрядческое население имеет до 1000 душ.

По уполномочению Старообрядческого Общества Филат Полторакин, Купреян Синельников.

Отже, старовіри хотіли жити, як це й було історично обумовлено в їх общині, окремо, своїм замкненим середовищем, навіть погоджуючись на «самостоятельный Совет и Комнезам». Особливо звертає на себе увагу побудова фрази «а нам дает ничего», яка з літературної точки зору одразу додає документу певного настрою, характеру, а з лінгвістичної – дає можливість зрозуміти мовні закони, що побутували на той час в середовищі старовірів.

Надалі на проханні з'являється кілька резолюцій, наводимо їх без коментарів, бо яскравіше за оригінал нічого немає:

(Надпис на «прошении» праворуч, зверху і дублюється на зворотній стороні аркушу)

Пятковскому волвиконкому.

Чому Ви не слідите за правильністю? Укажіть чи вони віддільне село? Виясніть на місці не правдивість для виконання і повідомлення.

Голова Повітвиконкому Борзов

22 серпня 1921 г.

(Надпис на «прошении» на зворотній стороні аркушу під запитом Борзова)

В Житомирський узд. Исполком.

С. Пилипы состоит из Украинского и Старообрядческого населения. Всё время между ними возникают споры и недоразумения. Же-

лательно было-бы в старообрядческой части организовать отдельную сельскую власть для избежания споров.

Председатель Пятковского Волисполкома Данилов.

30 августа 1921 г.

(Надпис ліворуч, внизу)

Повідомляємо Пятківському волвиконкому, що другої ради в Пилипах організувати не мона, також Упаркому аби був вислан в Пилипи один політробітник.

Ось так завершилася боротьба старовірів села Російські Пилипи за своє від'єднання і збереження закритого общинного устрою життя: в Пилипи був відправлений політробітник і другої, окремої від українського села, ради не було створено, бо «не мона»!

Ще до 1940-х рр. свою окремість від інших національних громад Житомирщини старовіри зберігали здійсненням виключно внутрішньообщинних (рідко – з інших, розташованих неподалік, але обов'язково – старообрядницьких общин) шлюбів. Після Великої Вітчизняної війни ця традиція, разом із календарним фольклором, з 1980-х років – із родинно-обрядовим (переважно – весільним) фольклором фактично зникла, як і саме село на карті України – сьогодні українська і старообрядницька його частини входять в одну адміністративну одиницю – село Пилипівка, хоча в побутовому спілкуванні назви Російські Пилипи й Українські Пилипи ще активно використовуються.

Висновки та подальші перспективи. Російські Пилипи сьогодні – це «острівець», де свою стару, «антикварну» віру зберігає лише кілька десятків його мешканців, релігійна община має стійку тенденцію до згасання. Тому студіювання середовища старовірів краю і знаходження документів з їх історії було й залишається актуальним для наукових досліджень в контексті загальної історії нашої держави, а також дослідження історії окремих її регіонів, і зокрема – Житомирщини.

Список літератури:

1. Миський архів м. Бердичева, Фонд Р-407, опис 1, справа 638, с. 82–84, реєстраційна картка № 24.
2. Миський архів м. Бердичева, Фонд Р-407, опис 1, дело 212, «Договор о передаче религиозным общинам богослужбных зданий по Бердичевскому р-ну. Списки членов и описи имущества религиозных общин района».
3. Державний архів м. Житомира, справа Р-2567, опис 1, дело 77, с. 1, «Список населенных пунктов Пятківської волості».

Синельников И.Г.

Киевский национальный университет культуры и искусств

СТАРОВЕРЫ СЕЛА РОССИЙСКИЕ ПИЛИПЫ ЧУДНОВСКОГО РАЙОНА ЖИТОМИРСКОЙ ОБЛАСТИ (НЕКОТОРЫЕ АРХИВНЫЕ НАХОДКИ)

Аннотация

Статья посвящена изучению среды староверов Чудновского края. Село Российские Пилипы сегодня – это анклав, где свою старую веру сохраняет лишь около 100 его жителей, религиозная община имеет устойчивую тенденцию к угасанию. Нахождение документов по их истории было и будет оставаться актуальным для научных исследований в контексте общей истории нашего государства, а также исследования истории отдельных ее регионов, в частности – Житомирщины.

Ключевые слова: староверы, Житомирщина, Чудновский район, Российские Пилипы.

Sinelnikov I.H.

Kiev National University of Culture and Arts

OLD RITUALISTS OF ROSIISKI PYLYPY VILLAGE OF CHUDNIV DISTRICT OF ZHYTOMYR REGION (SOME ARCHIVAL FINDINGS)

Summary

The article is devoted to the study of the environment of the Old Believers of the Chudnivsky Krai. The village of Russian Philippi today is an enclave where only 100 of its inhabitants retain their old faith, and the religious community has a steady tendency to fade away. Finding documents from their history was and will remain relevant for scientific research in the context of the general history of our state, as well as the study of the history of its individual regions, and in particular, Zhytomyr region.

Keywords: Old Believers, Zhytomyr Region, Chudnovsky District, Russian Philippi.